

EKSPEDYCJA DRAGONÓW KAPITANA MICHAŁA FLOKA DO PODLASKICH DÓBR BOGUSŁAWA RADZIWIŁŁA – ZABŁUDOWA I ORLI (1660 R.)

Michał Sierba

Centralne Muzeum Włókiennictwa w Łodzi

ABSTRACT

THE EXPEDITION OF CAPTAIN MICHAŁ FLOK'S DRAGOONS INTO BOGUSŁAW RADZIWIŁŁ'S POSSESSIONS IN PODLASIE: ZABŁUDÓW AND ORLA (1660)

The presented historical source edition consists of instructions and a passport given to Captain Michał Flok by Prince Bogusław Radziwiłł in 1660, together with a supplement most probably created by Jan Mierzeński. The unit of dragoons led by Michał Flok was meant to overrun Zabłudów and Orla, which belonged to the Radziwiłł family, and retake them from the Lithuanian army. The instructions detail the road which Flok's dragoon unit was supposed to take in order to get to Zabłudów and Orla. Moreover, they explain how to behave towards the people living in the territories along the way and towards the Lithuanian soldiers, their families as well as the inhabitants of the Zabłudów and Orla lands. The supplement contains, among other things, information on what to tell representatives of the army while retaking the lands, how to deal with the soldiers and local inhabitants, how to allocate the dragoons in Zabłudów and Orla, and how to communicate with the Prince and his administration. At the very end of the supplement, the monthly soldier's pay for Captain Flok's unit is indicated. The source edition also includes the passport which was given to Michał Flok and his troops so that they could advance freely towards Podlachia.

Key words: Orla, Zabłudów, Bogusław Radziwiłł, Michał Flok.

Słowa kluczowe: Orla, Zabłudów, Bogusław Radziwiłł, Michał Flok.

WSTĘP

Prezentowana edycja źródłowa porusza kwestię odzyskania w 1660 roku dóbr zabłudowskich i orlańskich po zmarłym wojewodzie wileńskim i hetmanie wielkim litewskim Januszu Radziwiłła przez jego brata stryjecznego Bogusława, koniuszego wielkiego litewskiego, z rąk okupujących je wojsk litewskich. Edytowany dokument został wpisany do księgi zawierającej kopie listów i dokumentów pod tytułem *Kopiarz korespondencji Bogusława Radziwiłła oraz innych materiałów historycznych i publicystyczno-literackich z lat 1657–1672*¹. Księga zawiera 147 kart o rozmiarach 33,5 × 21,5 cm, zapisanych odręcznie. *Kopiarz* przechowywany jest w Bibliotece Narodowej w Warszawie pod sygnaturą Rps III 3092. Omawiany dokument *Druga ekspedycja na Podlasie – kopia informacyjnej Panu Kapitanowi Flokowi na Podlasie z dragonią idącemu danej* wraz z suplementem i paszportem dla kapitana Floka znajdują się na kartach 17–19v. Źródła te zachowały się do naszych czasów tylko jako kopie. Nie udało się dotychczas odnaleźć oryginałów ani innych ich egzemplarzy. Oryginał instrukcji i paszport zostały spisane w Berlinie 20 sierpnia 1660 roku przez Bogusława Radziwiłła. Suplement zaś został sporządzony najprawdopodobniej przez Jana Mierzeńskiego, marszałka wiłkomirskiego, najbardziej zaufanego sługę księcia koniuszego. Wydaje się, że tę wersję spisał w drugiej połowie sierpnia 1660 roku². To on także przekazał instrukcję, wraz z suplementem i paszportem, kapitanowi Flokowi najpóźniej 31 sierpnia³. Nie znamy daty spisania edytowanych kopii. Autorzy *Katalogu rękopisów Biblioteki Narodowej* twierdzą, że *Kopiarz* został sporządzony w drugiej połowie XVII wieku w środowisku bliskim Radziwiłłom⁴.

Celem spisania dokumentu było poinstruowanie kapitana Michała Floka, w jaki sposób zająć i zająć w imieniu Bogusława Radziwiłła dobra zabłudowskie i orlańskie. Dobra zabłudowskie położone były na granicy województwa podlaskiego i powiatu grodzieńskiego, niedaleko dzisiejszego Białegostoku. Majętność orlańska

¹ Karty 2–40v zawierają: *Kopiarz listów Bogusława Radziwiłła koniuszego wielkiego litewskiego z lat 1659–1664*. Obydwa tytuły zostały nadane nie przez sporządzających te źródła, tylko przez bibliotekarzy. Zob. *Katalog rękopisów Biblioteki Narodowej*, seria II, t. II: *Rękopisy z Biblioteki Żaluskich i innych zbiorów polskich zwrócone z Leningradu w latach 1923–1934: sygnatury 3006–3300*, oprac. B.S. Kupś, K. Muszyńska, Warszawa 1980, s. 162–171.

² Wskazuje na to list Mierzeńskiego do swojego pryncypała z Królewca z 6 VIII 1660 r., w którym wysłał m.in. miesięczny wykaz żołądka sugerowany przez kapitana Floka dla jego oddziału. J. Mierzeński do B. Radziwiłła, Królewiec 6 VIII 1660, Archiwum Główne Akt Dawnych [dalej: AGAD], Archiwum Warszawskie Radziwiłłów [dalej: AR], dz. V, sygn. 9646/II, s. 81–86. Różni się on w niektórych kwestiach od wersji ostatecznej, w związku z tym edytowana wersja musiała zostać spisana później – po liście od księcia z 9 VIII. B. Radziwiłł do J. Mierzeńskiego, Berlin 9 VIII 1660, AGAD, AR, dz. IV, teka 4, koperta 51, list 161. List ten dotarł zapewne do marszałka wiłkomirskiego 17 VIII, kiedy też na niego odpowiedział w dwóch listach. W jednym z nich zawarł swoje wątpliwości względem wyprawy, gdyż uważał, że siły wysłane na Podlasie mogą być zbyt szczupłe do zajęcia Orli i Zabłudowa. Obawiał się również reakcji wojskowych litewskich. Wstrzymano wtedy wyjazd Floka wraz z dragonami. J. Mierzeński do B. Radziwiłła, Królewiec 17 VIII 1660, AGAD, AR, dz. V, sygn. 9646/II, s. 87–89, 91.

³ J. Mierzeński do B. Radziwiłła, Królewiec 31 VIII 1660, AGAD, AR, dz. V, sygn. 9646/II, s. 97.

⁴ *Katalog rękopisów Biblioteki Narodowej...*, s. 171.

znajdowała się na Podlasiu w ziemi bielskiej, paręnaście kilometrów na południe od Bielska. W instrukcji dla kapitana Floka zostały omówione sugerowana trasa przejazdu oraz sposób zachowania się względem ludności zamieszkałej w miejscowościach leżących na trasie do podlaskich dóbr księcia koniuszego. Opisano tam także, jakie kroki miał podjąć kapitan Flok wraz z nowymi starostami – Krzysztofem Łopatą i Mikołajem Porębskim – już po dotarciu do majątności zabłudowskiej i orlańskiej. W suplemencie do instrukcji zapisano dodatkowe polecenia, jak również miesięczny przydział żołąd dla poszczególnych dragonów. Niniejsza edycja źródłowa zawiera także paszport dla oddziału Michała Floka, który miał gwarantować mu swobodny przejazd do Radziwiłłowskich dóbr podlaskich.

Kapitan Michał Flok⁵ herbu własnego był najprawdopodobniej Inflantczykiem. Andrzej Rachuba wymienia go w 1655 roku jako kapitana regimentu dragonii Bogusława Radziwiłła pod dowództwem oberszter-lejtnanta Eberharda von Puttkamera, który przebywał wtedy na Podlasiu⁶. W marcu 1658 roku został odnotowany jako dowódca kompanii dragonii księcia Bogusława, wchodzącej w skład regimentu dragonii pod dowództwem podpułkownika Wilhelma von Blocka⁷. W drugiej połowie 1659 roku wraz z całym regimenterem znajdował się w zajętych przez Bogusława Radziwiłła Birzach⁸. Pod koniec sierpnia 1660 roku wyruszył na czele 150 dragonów na Podlasie w celu zajęcia dóbr zabłudowskich i orlańskich⁹. Powrócił do księcia Bogusława najprawdopodobniej pod koniec października lub w listopadzie 1661 roku¹⁰. Brał udział w kampanii przeciw Moskwie (XI 1661–II 1662) i w zdobyciu Wilna¹¹. Pod komendą radziwiłłowską służył do 10 grudnia 1661 roku, gdy książę przekazał chorągwie Michała i Fromholdta Floków królowi Janowi Kazimierzowi. Weszły one wtedy w skład wojska litewskiego¹². Jan Władysław Poczobut Odlański w 1665 roku odnotował Floka w swym pamiętniku jako oberszter-lejtnanta

⁵ Znane są także inne pisownie jego nazwiska: Flock, Flek, Pflock. A. Boniecki, *Herbarz Polski*, t. V, Warszawa 1902, s. 299; S. Konarski, *Platerowie [w:] Materiały do biografii, genealogii i heraldyki polskiej. Źródła i opracowania*, t. IV, Buenos Aires–Paryż 1967, s. 44; J. Ostrowski, *Księga herbowa rodów polskich*, Warszawa 1898; *Polska encyklopedia szlachecka*, t. V, oprac. M. Dmowski, S.J. Strykoń-Kasprzycki, Warszawa 1936, s. 228.

⁶ A. Rachuba, *Oficerowie armii litewskiej z armii szwedzkiej i oficerowie armii szwedzkiej w armii litewskiej w latach 1655–1660 [w:] Wojny północne w XVI–XVIII w. W czterechsetlecie bitwy pod Kirchholmem*, red. B. Dybaś, Toruń 2007, s. 158.

⁷ S. Augustowicz, *Przebudowa wojska pruskiego w latach 1655–1660. U źródeł wczesnonowoczesnej armii*, Oświęcim 2014, s. 298–299.

⁸ Idem, *Garnizon Birż w latach 1659–1687 i jego komendant Karol Karlick von Nezetitz [w:] Ustrój – polityka – kultura. Studia ofiarowane Profesor Stefanii Ochmann-Staniszwskiej*, red. R. Kołodziej, J. Maroń, Wrocław 2011, s. 282.

⁹ J. Mierzeński do B. Radziwiłła, Królewiec 31 VIII 1660, AGAD, AR, dz. V, sygn. 9646/II, s. 97.

¹⁰ Dnia 23 X 1661 r. Bogusław Radziwiłł wystawił mu paszport na przemarsz. AGAD, AR, dz. IVa kopie, sygn. 746, s. 67.

¹¹ Za zwrócenie na to uwagi dziękuję prof. Stanisławowi Augustowiczowi.

¹² B. Radziwiłł, *Autobiografia*, wyd. T. Wasilewski, Warszawa 1979, s. 148; S. Uruski, *Rodzina. Herbarz szlachty polskiej*, t. IV, Warszawa 1907, s. 48.

dragońskiego dowodzącego całym pułkiem hetmana polnego litewskiego Michała Kazimierza Paca¹³. Za zasługi na polach bitew został awansowany na pułkownika, zaś w 1673 roku nadano mu indygenat¹⁴. W 1676 roku udowodnił swoje szlachectwo, złożył przysięgę, po czym jego indygenat został zatwierdzony¹⁵. Możliwe, że wziął ślub z Małgorzatą z Platerów, córką Gotarda Platera i Jadwigi Elżbiety von Tiesenhäusen. Po 1676 roku Michał Flok kupił za 30 000 złotych dobra od Fabiana Platera – brata Małgorzaty¹⁶. Przy dzisiejszym stanie badań nie wiemy nic więcej o życiu Michała Floka.

Sama kwestia pretensji wojska litewskiego tak zwanego starego zaciągu do dóbr po księciu Januszu jest dość skomplikowana. Bez wchodzenia w zbędne szczegóły należy opisać główne etapy konfliktu przed ekspedycją regimentu kapitana Michała Floka do dóbr podlaskich Radziwiłłów¹⁷.

W 1654 roku rozpoczęła się wojna Rzeczypospolitej z Moskwą. Nieopłacone wojsko litewskie chciało porzucić służbę. By je zatrzymać, komisarze króla Jana Kazimierza złożyli 3 grudnia 1654 roku pisemną deklarację wypłacenia żołdu do 9 sierpnia 1655 roku. Dziesięć dni później to samo uczynił hetman wielki litewski Janusz Radziwiłł, asekurując wypłatę pieniędzy na swoich dobrach. W lipcu 1655 roku Szwecja zaatakowała Rzeczpospolitą. Termin wypłaty żołdu nie został dotrzymany. Janusz Radziwiłł 17 sierpnia 1655 roku podpisał umowę jaswojnieńską ze Szwedami, a w październiku – w Kiejdanach. Część wojska litewskiego natomiast zawiązała antyradziwiłłowską i antyszwedzką konfederację w Wierzbołowie. Król, by przeciągnąć konfederatów na swoją stronę, wydał 8 września 1655 roku w Wolborzu akt, którym przekazywał litewskie majątności stronników Szwedów – Janusza i Bogusława Radziwiłłów – na rzecz konfederatów. Dwa dni później w Sulejowie nadał konfederatom wszystkie dobra w Rzeczypospolitej należące do Janusza Radziwiłła. Wojska obdarowane w Sulejowie określano później jako stary zaciąg¹⁸.

Postęp wojsk szwedzkich doprowadził do ucieczki Jana Kazimierza na Śląsk, gdzie przebywał on do początku 1656 roku. Powracający do kraju król potwierdził 8 lutego 1656 roku w Samborze wojsku litewskiemu przekazanie dóbr po nieżyjącym już Januszu Radziwiłł (zm. w nocy z 30 na 31 XII 1655 r.). Dokument ten wyłączał jednak z donacji majątki przynależne wdowie po Januszu – Marii „Wołoszce”¹⁹. Niezadowolone wojsko 8 kwietnia 1656 roku we Lwowie wymusiło na Janie Kazimie-

¹³ J.W. Poczobut Odlanicki, *Pamiętnik (1640–1684)*, wyd. I.J. Kraszewski, L. Potocki, Warszawa 1877, s. 91; idem, *Pamiętnik (1640–1684)*, wyd. A. Rachuba, Warszawa 1987, s. 214–215.

¹⁴ *Volumina Legum*, t. V, oprac. J. Ohryzko, Petersburg 1860, s. 88.

¹⁵ Ibidem, s. 219.

¹⁶ S. Konarski, op. cit., s. 42, 44.

¹⁷ Radziwiłłowie do swoich dóbr podlaskich zaliczali także majątność zabludowską, mimo że administracyjnie leżała ona w granicach powiatu grodzieńskiego w województwie trockim.

¹⁸ AGAD, AR, dz. II, sygn. 1302; A. Rachuba, *Sprawa dóbr Radziwiłłów birżańskich w latach 1655–1662*, „Miscellanea Historico-Archivistica” 1997, t. VII, s. 51–52. Na ten temat również: idem, *Konfederacja Kmicicowska i Związek Braterski wojska litewskiego w latach 1660–1663*, Warszawa 1989; idem, *Konfederacje wojska litewskiego w latach 1655–1663*, Zabrze 2010; K. Żojdź, *Jan Mierzeński. Klient i rezydent Bogusława Radziwiłła w latach 1656–1665*, Oświęcim 2012.

¹⁹ AGAD, AR, dz. II, sygn. 1309.

rze powrót do ustaleń z Sulejowa²⁰. Między 2 maja a 30 lipca król jeszcze dwukrotnie potwierdził staremu zaciągowi prawa do dóbr po Januszu Radziwiłł. Prawa wojska litewskiego do tych majątności zostały jednak podważone przez ustalenia polsko-brandenburskie z Welawy i Bydgoszczy (9 IX i 6 XI 1657 r.). W ramach traktatów i osobnego dyplomu Bogusław Radziwiłł doczekał się amnestii, zapewnienia zwrotu dóbr własnych i uznania przez Jana Kazimierza praw koniuszego litewskiego do dóbr po Januszu Radziwiłł²¹. Książę zyskał więc mocny argument w walce o dobra brata stryjecznego. Koniuszy litewski pisał listy do króla, swoich krewnych i przyjaciół w celu uzyskania pomocy w odzyskaniu majątności. Zaczął też zabiegać o to u wojska²².

O realizację planów restytucyjnych księcia Bogusława zabiegała także para królewska, która chciała pozyskać koniuszego litewskiego do swych planów politycznych. Wojsko litewskie było jednak przeciwne wszelkim nakazom króla i Radziwiłła w sprawie oddania omawianych majątności bez odpowiedniej rekompensaty. Armia zawiązała konfederację i groziła porzuceniem służby, a w ówczesnej sytuacji militarno-politycznej miałyby to katastrofalne skutki dla Rzeczypospolitej. Taka postawa wojska zmusiła Jana Kazimierza do chwilowej rezygnacji z odebrania mu dóbr Radziwiłłowskich. Król zasugerował koniuszemu litewskiemu cierpliwość, kaptowanie zwolenników i wyczekiwanie na bardziej sprzyjające okoliczności²³.

Takie pojawiły się w marcu 1660 roku, gdy doszło do najazdu wojsk moskiewskich Iwana Chowańskiego na Podlasie. Książę chciał niespodziewanym atakiem zniszczyć siły pisarza polnego litewskiego Aleksandra Hilarego Połubińskiego, znajdujące się na tych terenach – jednak bez powodzenia. Armia Chowańskiego opuściła Podlasie około 10 marca²⁴. Po odejściu nieprzyjaciela żołnierze litewscy powrócili do Orli i Zabłudowa.

Zaistniałą sytuację postanowił wykorzystać Bogusław Radziwiłł. 6 marca 1660 roku napisał instrukcję dla swoich klientów Krzysztofa Łopaty i Mikołaja Porębskiego w sprawie odzyskania Zabłudowa i Orli. Nakazał im udać się do tych miejscowości, a po drodze informować, że ciągnie za nimi oddział wojskowy. Wysłannicy Bogusława mieli na miejscu wy badać atmosferę w stacjonującym tam wojsku

²⁰ Ibidem, sygn. 1311.

²¹ Punkt 20 traktatu welawskiego restytuował dobra Bogusława Radziwiłła. *Die Staatsverträge des Herzogtums Preussen*, wyd. S.H. Dolezel, Köln 1971, s. 191. Nie było tam mowy o dobrach Janusza Radziwiłła. 6 XI 1657 r. w Bydgoszczy król Jan Kazimierz osobnym dyplomem kasował wszystkie donacje dóbr zmarłego Janusza Radziwiłła na rzecz wojska litewskiego i przyznawał prawa do sukcesji po nim księciu Bogusławowi. AGAD, AR, dz. II, sygn. 1337. Było to tylko osobiste zobowiązanie monarchy względem Bogusława Radziwiłła. Prawnymi sukcesorkami nadal jednak były Anna Maria Radziwiłłówna – córka Janusza Radziwiłła – i wdowa po nim – Maria z Lupulów, zwana Wołoszką. Zob. T. Wasilewski, *Walka o spadek po księżnej Marii Wołoszce, wdowie po Januszu Radziwiłł w latach 1660–1690*, „Miscellanea Historico-Archivistica” 1989, t. III, s. 292–308.

²² A. Rachuba, *Sprawa dóbr...*, s. 57.

²³ Ibidem, s. 57–60, 63–65.

²⁴ J. Hlebowicz do B. Radziwiłła, Słonim 11 III 1660, AGAD, AR, dz. V, sygn. 5226, s. 141; F. Ror do B. Radziwiłła, Zernin 3 III 1660, AGAD, AR, dz. V, sygn. 13276, s. 5; K. Kossarzecki, *Kampania roku 1660 na Litwie*, Zabrze 2005, s. 144.

litewskim. W miarę swoich możliwości mieli zająć te dobra w imieniu Radziwiłła, a w przypadku niepowodzenia misji ostentacyjnie protestować przeciw bezprawiu i odjechać²⁵. Planu tego nie udało się zrealizować.

W kwietniu 1660 roku w Drohiczynie odbywała się sesja wojskowa, podczas której Krzysztof Łopata i Mikołaj Porębski kontaktowali się z pisarzem polnym litewskim. Ten stwierdził, że na tamtą chwilę nie było możliwe oddanie dóbr Radziwiłłowskich ze względu na nastroje i konflikty w wojsku litewskim. Połubiński zapytany o to, czy Bogusław mógłby zająć sporne dobra, odpowiedział, „że nie życzy tego, gdyż wojsko nie tylko temu jest sprzeczne, ale i od Króla JMści nie ujęte”. Obaj wysłannicy Radziwiłła sugerowali, by z zajazdem dóbr poczekać, aż wojsko wyruszy na Litwę, by walczyć z armią moskiewską, i pozostawić dobra bez większej ochrony²⁶. Należy również pamiętać, że 3 maja 1660 roku w Oliwie podpisano pokój kończący wojnę Rzeczypospolitej ze Szwecją. Jednym z punktów porozumienia był zwrot spadkobiercom majątków po Januszu Radziwiłł. Książę Bogusław wykorzystywał to do podkreślenia swych aspiracji względem dóbr po hetmanie wielkim litewskim, mimo że w traktacie za dziedziczkę tych dóbr uznano Annę Marię Radziwiłłównę.

Bogusław Radziwiłł posłuchał uwag swych sług i czekał, aż wojsko uda się na Litwę. W czerwcu 1660 roku Rzeczpospolita podjęła ofensywę przeciwko armii moskiewskiej. W Orli pozostali nieliczni żołnierze, kobiety, dzieci i ich dobytek. Gdy Litwini odeszli daleko na wschód, książę koniuszy postanowił odzyskać Zabłudów i Orłę²⁷. W tym celu pod koniec sierpnia wysłał z Prus Książęcych oddział 150 dragonów dowodzonych przez kapitana Michała Floka²⁸. Oddział ten wraz z Krzysztofem Łopatą i Mikołajem Porębskim 11 września zajął i zajął Zabłudów²⁹. Dwa dni później część dragonów z Mikołajem Porębskim zajęła Orłę, gdzie zastał „jeno żony żołnierskie, a kilkunastu towarzystwa”³⁰. Większość żołnierzy litewskich wyjechała z Orli, część jednak została, podobnie jak Andrzej Podolec, który pełnił wcześniej funkcję zarządcy dóbr z ramienia Połubińskiego. Żołnierze litewscy oskarżyli dragonów radziwiłłowskich o rabunki i pobicia. Działania księcia Bogusława spotkały się z oburzeniem w wojsku litewskim – nie tylko prostych żołnierzy, ale także kadry dowódczej. Armia stojąca na Białorusi zapowiadała porzucenie służby i odbicie Orli

²⁵ B. Radziwiłł, *Ekspedycja podlaska Panu Łopacie i Panu Poremskiemu dana dnia 6 marca w Królewcu 1660*, AGAD, AR, dz. IVa kopie, sygn. 745, s. 181–184.

²⁶ K. Łopata i M. Porębski do B. Radziwiłła, Wasilków 25 IV 1660, AGAD, AR, dz. V, sygn. 12196, s. 1–3.

²⁷ Cała akcja restytucyjna została poprzedzona udanymi zabiegami Jana Mierzeńskiego i posła brandenburskiego Johanna von Hovenbecka na konwokacji warszawskiej, mającymi na celu uzyskanie poparcia dworu dla odzyskania przez Radziwiłła Zabłudowa i Orli. Jan Kazimierz i Mikołaj Prażmowski, kanclerz wielki koronny, zobowiązali się wydać marszałkowi wiłkomirskiemu uniwersały, a także wyznaczyć komisarzy do odebrania tych dóbr. Dnia 19 VII 1660 r. król wydał Mierzeńskiemu uniwersały do Aleksandra Hilarego Połubińskiego i Władysława Jerzego Chaleckiego, strażnika wielkiego litewskiego, w których nakazywał opuszczenie przez podległe im wojska majątności zabłudowskiej i orlańskiej. Narodowe Historyczne Archiwum Białorusi w Mińsku, f. 694, op. 1, sygn. 295, s. 34–40.

²⁸ J. Mierzeński do B. Radziwiłła, Królewiec 31 VIII 1660, AGAD, AR, dz. V, sygn. 9646/II, s. 97.

²⁹ K. Łopata do B. Radziwiłła, Zabłudów 21 IX 1660, AGAD, AR, dz. V, sygn. 8916, s. 5.

³⁰ M. Porębski do B. Radziwiłła, Orla 25 IX 1660, AGAD, AR, dz. V, sygn. 12916, s. 5–6.

i Zabłudowa³¹. Na wypadek przyszłego odwetu wzniesiono palisadę dookoła dworu orlańskiego i zabłudowskiego. Dla ochrony i bezpieczeństwa w Zabłudowie i Orli pozostawiono dragonów Floka³².

Edycja tekstu została przeprowadzona na podstawie instrukcji wydawniczej Kazimierza Lepszego³³. Pisownia została zmodernizowana, tak by odpowiadała dzisiejszym standardom. W związku z tym, że w tekście XVII-wiecznym nie pojawiała się litera „ó”, została ona wstawiona w wyrazach, które dziś pisze się z użyciem tej litery, na przykład *okopow* zostało zamienione na *okopów*. Wstawiano także – tam, gdzie jest to wymagane – inne litery, takie jak: „ż”, „ń”, „ś” i „ć”. Samogłoski „i” i „y”, a także spółgłoskę „j” w tekście modernizowano według wskazówek instrukcji wydawniczej, co dotyczy się także innych niewymienionych tu liter. Wylimitowano również podwójne litery w niektórych słowach (np. zamiast *affectem* zastosowano formę *afektem*). Do często modernizowanych wyrazów należały słowa *dragon* i *wyjdzie* (w mianowniku i przypadkach zależnych), które w dokumencie były pisane: *dragan* i *wyndzie*. Zmodernizowano także nazwy miejscowości oraz ich odmianę – zamiast *Zabłudowiu* i *Orlu* w edycji zastosowano formy *Zabłudowie* i *Orli*. Ponieważ te ostatnie cztery modernizacje były bardzo częste, nie zamieszczano informacji o nich w przypisach tekstowych. Rozwiązano także skróty słów dziś już niestosowane, między innymi: *sta`* – *starosta*, *pnđe`* – *pieniądze*, *Rpej`* i *Rzpej`* – *Rzeczypospolitej* itp. Pojawiły się też w tekście końcówki *-go* zapisane jako: *-o*. Miejsca te opatrzone przypisami tekstowymi. Zachowano pisownię skrótów: Ks.J.M. – Księcia Jego Miłości, J.M. – Jego Miłości, P. – Pan, PP. – Panowie, J.M.P. – Jego Miłość Pan, J.K.M. – Jego Królewska Miłość. W związku z brakiem konsekwencji w samym źródle, wszędzie zachowano formę skrótową od słowa *Pan*, niezależnie czy była pisana skrótowo, czy w pełnej formie.

³¹ K. Kłokocki do B. Radziwiłła, Nieśwież 26 XI 1660, Słuck 30 XI 1660, AGAD, AR, dz. V, sygn. 6865/II, s. 5–6, 11–14; K. Łopata do B. Radziwiłła, Zabłudów 25 XI 1660, AGAD, AR, dz. V, sygn. 8916, s. 17; B. Olszewski do B. Radziwiłła, Orla 29 X 1660, AGAD, AR, dz. V, sygn. 10816/I, s. 169–171; B. Radziwiłł do K. Łopaty, Królewiec 3 XII 1660, AGAD, AR, dz. IVa kopie, sygn. 748, s. 36; K. Kossarzecki, op. cit., s. 337–338.

³² Biblioteka Narodowa, Rps III 3092, k. 17–19v. Samo zajęcie dóbr orlańskich i zabłudowskich przez Bogusława Radziwiłła nie kończyło konfliktu z wojskiem litewskim, który trwał aż do końca 1662 r. Należy także podkreślić, że odzyskanie Orli i Zabłudowa było jedynie częścią akcji restytucyjnej. Rozpoczęła się ona od odebrania Gosiewskim w 1658 r. Kiejdan i Birz. W 1660 r. książę Bogusław zajął także m.in. Bielice, Taurogi i Nowe Miasto. Więcej na temat sporu Radziwiłłów birzańskich z armią litewską w dobie potopu szwedzkiego i wojny z Moskwą zob. A. Rachuba, *Sprawa dóbr...*, s. 51–70; M. Sierba, *Radziwiłłowskie dobra Orla (1585–1695)*, Białystok 2017, s. 62–76.

³³ K. Lepszy, *Instrukcja wydawnicza dla źródeł historycznych od XVI do połowy XIX w.*, Warszawa 1957.

Tekst źródłowy

Druga ekspedycja na Podlasie¹

Kopia informacyjnej P. Kapitanowi Flokowi² na Podlasie z dragonią idącemu danej

Org.: Kopiarzusz korespondencji Bogusława Radziwiłła oraz innych materiałów historycznych i publicystyczno-literackich z lat 1657–1672, Biblioteka Narodowa, Rps III 3092, k. 17–19v.

[k. 17] Wyni[e]ść z[e] stanowiska zarazem³ nie czyniąc i rachunku w powiecie insterburski⁴, jeśliby go zwłączano⁵ i odkładano i iść Prusami do Ełku⁶. Z Ełku jako naj]prostsza drogą iść do Zabłudowa, powiadając, że idzie do obozu koronnego, a w ciągnienu naj]mniejszej krzywdy i uciążenia tak w dobrach królewskich i duchownych, jako i szlacheckich nie czyniąc – okupów i ugód żadnych nie brać pieniędzy.

[k. 17v] Przeprowadzić się na rzece Biebrzy⁷ pod Osowcem⁸, skąd przez knyszyńskie wsi⁹ iść do Karakul¹⁰, ale tam na pokarm tylko zmierzać. A i tam nie powiadać, że idzie do Zabłudowa, żeby się żołnierze albo ich czeladź, co są na reklinatoriach¹¹, nie ostrzegli.

¹ W sumie w 1660 r. były trzy plany odzyskania podlaskich dóbr Radziwiłłowskich. Pierwsza ekspedycja nie doszła do skutku. Nie miał być to zajazd wojskowy, tylko próba wysłania z misją na Podlasie Mikołaja Porębskiego i Krzysztofa Łopaty. Mieli oni pokojowo przejść Zabłudów i Orle, grożąc jednak, że ciągnie za nimi wojsko radziwiłłowskie. B. Radziwiłł do K. Łopaty i M. Porębskiego, Królewiec 6 III 1660, AGAD, AR, dz. IVa kopie, sygn. 745, s. 183–184. O drugim planie wspomina Jan Mierzeński w liście z 6 VIII 1660 r. Pisał on o instrukcji dla kapitana Floka, która miała zostać przetłumaczona na język niemiecki, gdyż kapitan nie znał języka polskiego lub znał go słabo. J. Mierzeński do B. Radziwiłła, Królewiec 6 VIII 1660, AGAD, AR, dz. V, sygn. 9646/II, s. 81. Wiedzy wyprawa nie doszła do skutku. Ten plan ekspedycji należy traktować, w kontekście tytułu wspomnianego powyżej dokumentu, jako pierwszy.

² Michał Flok (Flock) – kapitan dragoni w służbie Bogusława Radziwiłła.

³ W znaczeniu: szybko, natychmiast.

⁴ Insterburg – dzisiejszy Czerniachowsk w obwodzie kaliningradzkim należącym do Rosji. Wcześniej miasto w granicach Prus Książęcych.

⁵ W znaczeniu: opóźniano.

⁶ Elk – miasto w dzisiejszym województwie warmińsko-mazurskim, w powiecie elckim, nad Jeziorem Elckim. W XVII w. Elk leżał w granicach Prus Książęcych.

⁷ Biebrza – prawy dopływ Narwi.

⁸ Osowiec – obecnie Osowiec-Twierdza, osada położona w dzisiejszym województwie podlaskim, w powiecie monieckim, nad rzeką Biebrzą. W czasach I Rzeczypospolitej Osowiec należał do województwa mazowieckiego.

⁹ Chodzi o wsie wchodzące w skład starostwa knyszyńskiego, które często było w dokumentach łączone ze starostwem goniądzkim. Starostwa te leżały w ziemi bielskiej województwa podlaskiego.

¹⁰ Karakule – wieś położona dziś w województwie podlaskim w powiecie białostockim. W XVII w. wchodziła w skład Radziwiłłowskich dóbr zabłudowskich położonych w powiecie grodzieńskim, w województwie trockim, niedaleko granicy z województwem podlaskim.

¹¹ W znaczeniu: na leżach, na kwaterach.

Przyszedzsy do Zabłudowa stanąć we dworze w domu nowym wielkim ze stem¹² dragonii i w nim się oparkanic¹³ i przywałek¹⁴ dać, a P. Łopata¹⁵ starosta^a zabłudowski drzewo na palisadę wozić i poddanym robić koło niej i koło przywałku każe. A do Orli wyprowadzić pięćdziesiąt dragonów z porucznikiem, który niech z dragonami w kamienicy albo w domu wielkim drewnianym stoi, dawszy koło niego parkan albo palisadę, koło czego P. Porębski¹⁶ dozorca majątności orlańskiej robić poddanym rozkaże.

Tak do Zabłudowa idąc, jako i tam stanąwszy, głosić, że sam Ks.J.M. idzie z wojskiem Kurfista J.M.¹⁷ i swym własnym na usługę Rzeczypospolitej^b.

Żołnierzom, żonom i czeladzi żołnierskiej, którą zastaną w mieście zabłudowskim i orlańskim, także na wsiach do Zabłudowa, Orli i do folwarków zabłudowskich i orlańskich należących, żadnego^c bezprawia i gwałtu nie czynić, tylko powiedzieć im żeby zarazem ustępowali i więcej w majątnościach, dworach i wsiach Ks.J.M. nie gospodarowali, ponieważ nie tylko dawniejsze pakta z Kurfistem J.M.¹⁸ i konstytucje¹⁹, ale i świeże z[e] Szwedami zawarte²⁰ przywrócenie tych dóbr warowały i rozkazały, i woła na to J.K.M., i Rzeczypospolitej^d zasła, której jeśliby się sprzeciwić chcieli, daliby do naruszenia pokoju zawartego przyczynę i do tego żeby ich gwałtem z tych dóbr rugowano i wyrzucano. A w tenże czas P. Pisarz G[rodzki] Brański²¹ z P. Łopatą i P. Porębskim mieszczanom i poddanym wszystkim majątności zabłudowskiej, orlańskiej, także niewodnickiej, doylidzkiej, karakulskiej, sobolewskiej i białostockiej²² przykażą, aby się żołnierzom, ani ich czeladzi nie wysługowali,

^a Słowo zapisane skrótem: sta`.

^b Słowo zapisane skrótem: Rpey`.

^c Słowo zapisane skrótem: żadne^o.

^d Słowo zapisane skrótem: Rpey`.

¹² W znaczeniu: z setką.

¹³ W znaczeniu: postawić płot, parkan, palisadę.

¹⁴ W znaczeniu: usypać wał.

¹⁵ Krzysztof Łopata – zaufany sługa Bogusława Radziwiłła, starosta zabłudowski w latach 1660–1662, komisarz słucki od 1664 r.: M. Miłuński, *Zarząd dóbr Bogusława Radziwiłła w latach 1636–1669 [w:] Administracja i życie codzienne w dobrach Radziwiłłów XVI–XVIII w., red. U. Augustyniak, Fasciculi Historici. Seria Nowa, t. IX, Warszawa 2009, s. 274.*

¹⁶ Mikołaj Porębski – sługa Bogusława Radziwiłła, starosta orlański w latach 1660–1665. M. Miłuński, *op. cit.*, s. 276.

¹⁷ *Elektora brandenburskiego Fryderyka Wilhelma.*

¹⁸ *Traktaty zawarte w Welawie (9 IX 1657) i Bydgoszczy (6 XI 1657).*

¹⁹ *Chodzi o konstytucje: „Approbacya pactorum z Kurfistem IMcią Brandenburskim” przyjętą na sejmie warszawskim 1658 r.; „Exempty żołnierskie”, „Executio pactorum z Kurfirsztlem Iego Mcią zawartych” przyjęte na sejmie warszawskim 1659 r. Zob. Volumina constitutionum, t. IV, vol. I, oprac. K. Fokt, S. Grodziski, M. Kwiecień, Warszawa 2015, s. 378–379; Volumina legum, t. IV, wyd. J. Ohryzko, Petersburg 1860, s. 239, 283–284.*

²⁰ *Traktat pokojowy w Oliwie z 3 V 1660 r. kończący wojnę między Szwecją a Rzeczpospolitą.*

²¹ *Benedykt Olszewski (zm. ok. 1691) – zaufany sługa Bogusława Radziwiłła, pisarz grodzki brański w latach 1658–1680, podczaszy bielski od 1681 r. B. Radziwiłł, Autobiografia, wyd. T. Wasilewski, Warszawa 1979, s. 341; M. Miłuński, op. cit., s. 275.*

²² *W skład klucza zabłudowskiego wchodziło pięć wyżej wspomnianych włości. Majątności białostockiej nie należy mylić z dobrami białostockimi leżącymi na terenie ówczesnego województwa podlaskiego. W tym wypadku chodzi o folwark Białostoczek, zwany także Koroszowo.*

żadnego posłuszeństwa nie czynili, żadnych czynszów, podwód, stacji i na[j]mniej-
szej rzeczy nie dawali, owszem, aby gotowi byli przy dragonach bronić się, jeśliby
na nich następowali i gwałtem im brać co chcieli.

Tego mianowicie przestrzegać, żeby przy ustępowaniu bydeł i koni nie zabierali
poddanym, także zbóż i rzeczy jakich, i doglądać aby wracali – jeśli co wzięli.

Jeśliby podczas zajazdu albo przed nim krótko wzięli co bydeł, koni i zboża żoł-
nierze albo ich czeladź poddanym i przechowywali u PP. Sąsiadów, tedy P. Łopata
z P. Porębskim po przyjacielsku upomną się u nich, aby to oddali poddanym. A je-
śliby nie chcieli – wziąć swoje, sąsiedzkiego nic nie biorąc jednak, ani gwałtu nie
czyniąc w domach sąsiedzkich.

Iż majątności niewodnickiej i doylidzkiej wieczność Ks.J.M. należy lubo są w za-
stawie, tedy do [k. 18] oswobodzenia ^aich z rąk^a żołnierskich jako mych własnych
dopomóc J.P. Marszałkowi Wiłkomirskiemu²³ i innym dzieci nieboszczyka^b P. Otten-
[h]auza²⁴ opiekunom.

Dragon[ę] mieć zawsze w kupie, a być ostrożnym P. Kapitan²⁵ powinien bę-
dzie. A jeśliby do dworu albo wsi jakiej posłać na ochronę od żołnierza trzeba było,
tedy nie posyłać po jednemu albo po dwóch dragonów, ale tyle, ile potrzeba ukaże.
W czym znosić się z[e] starostami i bez ich wiadomości nie wyprawować.

Dragon[ę] mieć w dobrym porządku i dyscyplinie, nie pozwalając im swej woli,
a mianowicie zdzierstwa i łupiestwa, i szkodenia poddanym jawnego i tajemnego,
także broniąc im zabiegów²⁶ do wsi sąsiednich – tak królewskich, jako i szlachec-
kich²⁷ – ale je zawsze na miejscu w dobrym rządzie trzymając, a występnych i swa-
wolnych karząc.

Na włościanach żadnych eksa[k]cji²⁸ czynić nie będzie, przestawając, na tej któ-
rą dla niego, oficerów i dragonów postanowiona i na poddanych włożona będzie

^{a-a} Nad tymi trzema wyrazami są zapisane cyfry. Najwyraźniej pisarz, przepisując tekst, pomylił
kolejność i w ten sposób chciał naprawić pomyłkę. Woryginale: z² rąk³ ich¹.

^b Słowo zapisane skrótem: Nieb.

²³ Jan Mierzeński (zm. 1665) – najbardziej zaufany sługa Janusza, potem Bogusława Radziwiłła,
podstoli wołkowyski w latach 1647–1648, marszałek wilkomierski w latach 1653–1665. *Metryka
litewska. Księga wpisów nr 131*, wyd. A. Rachuba, Warszawa 2001, s. 460; M. Miłunski, *op. cit.*, 274;
K. Żojdź, *Jan Mierzeński. Klient i rezydent Bogusława Radziwiłła w latach 1656–1665*, Oświęcim 2012;
T. Wasilewski, *Mierzeński Jan [w:] Polski Słownik Biograficzny [dalej: PSB]*, t. XXI, 1976, s. 18–20.

²⁴ Jan von Ottenhauz vel Ottenhausen – sługa Krzysztofa II i Janusza Radziwiłłów, oberszter-
-lejtanta w piechocie księcia Janusza, któremu towarzyszył w chwili śmierci w Tykocinie. W 1637 r.
Janusz Radziwiłł chciał ustanowić go zarządcą dóbr orlańskich. *J. Radziwiłł do K. Radziwiłła, Warszawa
23 III 1637, AGAD, AR, dz. IV, teka 16, koperta 183*, s. 27; A. Rachuba, *Oficerowie armii litewskiej
z armii szwedzkiej i oficerowie armii szwedzkiej w armii litewskiej w latach 1655–1660 [w:] Wojny
północne w XVI–XVIII w. W czterechsetlecie bitwy pod Kircholmem*, red. B. Dybaś, Toruń 2007, s. 157.
Zob. *AGAD, AR, dz. V, sygn. 11135*.

²⁵ Kapitan Michał Flok (Flock).

²⁶ W znaczeniu: wypraw, zajazdów.

²⁷ Dobra orlańskie graniczyły na wschodzie z Puszcza Białowieską, na południu ze starostwem
kleszczelowskim, na zachodzie z włością boćkowską, na północnym zachodzie ze starostwem i leśnictwem
bielskim, a na północy z dobrami szczytowskimi.

²⁸ W znaczeniu: wymuszenia, bezprawne wybieranie, rabunek.

ordynaryjej, która ma być taka jaką w Prusiech brali. Jednak, iż w majątnościach Ks.J.M. łacniej być może o żywność niż o pieniądze, tedy P. Pisarz Grodzki Brański z P. Łopatą tak zordynują, żeby co miesiąc częścią żywnością, częścią pieniędzmi^a ta ordynaryja wydawana była. A jeśliby wydanie jej poddani zwłaczali, tedy w ten czas dla odebrania jej przy tym kogo starosta ześle, posłać co dragonom.

O zajeździe tych majątności dawać znać Ks.J.M. i po tym oznajmować Ks.J.M. o wszystkim, na co P. Starosta^b ma dawać posłańców do Jansborka²⁹, a z Jansborka do Królewca przysłane będą listy.

°L[ocus] S[igilli]
Wielka pieczęć Ks.J.M.^c

Suplement informacji

Według memoriału od Ks.J.M. danego w odebraniu majątności i gospodarowaniu w nich sprawować się. Mianowicie mieć generałów i stronę szlachtę dla prawnego objęcia majątności i oświadczyć się nimi, że Ks.J.M. *ex competencia*, którą ma z prawa pospolitego, pakt Rzeczypospolitej^d z Kurfistem J.M. uczynionych³⁰, konstytucji o wrócenie dóbr tych napisanych³¹ i świeżych z[e] Szwedami pakt zawartych³². Dobra te na się i Księżniczkę J.M.P. Wojewodziankę³³ odbiera. W czym stosuje się do samego woli K.J.M., którą w uniwersałach do PP. Pułkowników wydanych wyrażać raczy.

Uniwersały te do J.P. Pisarza Polnego [Wielkiego Księstwa Litewskiego]³⁴, do J.P. Strażnika °Wielkiego Księstwa Litewskiego³⁵ i do J.P. Chorążego Orszańskiego³⁶.

^a Słowo zapisane skrótem: pndzmi`.

^b Słowo zapisane skrótem: Sta`.

^{c-c} Tekst wpisany w okrąg symbolizujący pieczęć, która znajdowała się w tym miejscu w oryginalnym dokumencie.

^d Słowo zapisane skrótem: Rzpzey`.

^{c-c} Słowa zapisane skrótem: WKsL.

²⁹ Jansbork lub Jańsbork (niem. *Johannisburg*) – dzisiejsze miasto Pisz w województwie warmińsko-mazurskim w powiecie piskim. W XVII w. miasto to leżało w granicach Prus Książęcych.

³⁰ Zob. przyp. 18.

³¹ Zob. przyp. 19.

³² Zob. przyp. 20.

³³ *Anna Maria Radziwiłł (1640–1667) – córka i spadkobierczyni Janusza Radziwiłła wojewody wileńskiego i hetmana wielkiego litewskiego, właściciela dóbr orlańskich i zabludowskich. Od 1665 r. żona Bogusława Radziwiłła. Testamenty ewangelików reformowanych w Wielkim Księstwie Litewskim w XVI–XVIII w., wyd. U. Augustyniak, Warszawa 2014, s. 210–211.*

³⁴ *Aleksander Hilary Połubiński (1626–1679) – pisarz polny litewski w latach 1654–1669, następnie marszałek wielki litewski. M. Nagielski, Połubiński Aleksander Hilary [w:] PSB, t. XXVII, 1982–1983, s. 358–363.*

³⁵ *Władysław Jerzy Chalecki (1606–1668) – strażnik wielki litewski w latach 1656–1668. O. Halecki, Chalecki Władysław Jerzy [w:] PSB, t. III, 1937, s. 252–253.*

³⁶ *Samuel Kmicic (zm. 1692) – chorąży orszański w latach 1658–1676, następnie strażnik wielki litewski. T. Wasilewski, Kmicic Samuel [w:] PSB, t. XIII, 1967–1968, s. 81–83.*

P. Skowrodu³⁷, P. Kieskiemu³⁸ i jeśli by kto był z żołnierzy, pokazać tylko i dać przeczytać, ale samych nie oddawać, nawet ani kopii z nich nie dawać, tylko powiedzieć, gdyby się ich napierano, że Ks.J.M. odsyłać je do siebie kazał, aby miał dokument, że odebranie swego czyni z wolą J.K.M.

[I]ście³⁹ Ks.J.M. na Podlasie publikować⁴⁰ i preparacją na przyjęcie Ks.J.M. gotować, jakoż [k. 18v] prędzej by tam był szedł z wojskiem niż pod Kowno albo Wilno, gdzie ma iść *propositum*. Jeśli by PP. goście⁴¹ byli tak niedyskretni, żeby gospodarzowi dobrowolnie nie ustąpili, P. Skowrodkę upewnić afektem dobrym i respektem Ks.J.M., tylko niech życzliwość swoją pokaże w ustąpieniu Zabłudowa i w pomocy do tego, aby drudzy ustąpili. O toż *amicabiliter* P. Podolca⁴² rekwirować, powiedziawszy mu, że Ks.J.M. ma deklarację J.M.P. Pisarza [Wielkiego Księstwa Litewskiego], że restytucyjnej nie będzie przeciwny, ani miał za złe, gdy odbierze. Toż i J.M.P. Chorąży Orszański deklarował.

Tego postrzeżać z P. Pisarzem Grodzkim Brańskim będą, aby nikomu gwałtu nie czyniono i surowie nie następowano, co też w osobliwym zleceniu i memoriale P. Kapitanowi Flokowi dano, ale *modeste* powiedzieć wszystkim, aby ustępowali, a poddanym wszystkim przykazać włości zabłudowskiej, orlańskiej, niewodnickiej, doylidzkiej, karakułskiej, białostockiej, żeby się im więcej nie wysługiwali, posłuszeństwa nie czynili; czynszów, żywności, podwód i nic zgoła nie dawali, a jeśli by nie ustępowali, a gwałty i bezprawia poddanym czynić chcieli, tedy przy dragonach bronić się niech będą gotowi.

Na to też mieć oko, żeby przy ustępowaniu poddanym bydeł, koni, zboża nie brali, a jeśli co podczas zajazdu wzięli albo *immediate* przed zajazdem i przechowali u PP. Sasiad[ów], tedy u nich po przyjacielsku upomnieć się tego, a jeśli by wrócić nie chcieli, kazać odebrać, ale sąsiedzkiego nic nie brać i żadnego w ich domach gwałtu i bezprawia nie czynić.

Iż majątności niewodnickiej i doylidzkiej wieczność Ks.J.M. należy lubo są w zastawie, tedy do oswobodzenia ich z rąk żołnierskich, jako Ks.J.M. własnych dopomóc J.M.P. Marszałkowi Wilkomirskiemu i inszym dzieci nieboszczyka^a P. Otten[h]auza opiekunom.

Rozkazać Ks.J.M. raczył, aby dragoni nie po gospodach, ale we dworach, w domu jednym [w] Zabłudowie i Orli stanęli i domy, w których stać będą, obwarować palisadą, do czego poddanych dla roboty dodać trzeba.

Ma i to w memoriale P. Kapitan, aby na wsi bez wiadomości PP. Urzędników nie posyłał i zabiegał temu, żeby poddani od żołnierzy żadnej ciężkości, krzywdy

^a Słowo zapisane skrótem: Nieb.

³⁷ Prokop Skowrodka – urzędnik w dobrach zabłudowskich z ramienia wojska litewskiego. Wcześniej służył w wojsku litewskim pod komendą Janusza Radziwiłła.

³⁸ Kieski – nieznany z imienia urzędnik w dobrach zabłudowskich z ramienia wojska litewskiego.

³⁹ W znaczeniu: przyjście, nadejście.

⁴⁰ W znaczeniu: rozgłaszać, rozpowszechniać.

⁴¹ W znaczeniu: żołnierze litewscy wraz z rodzinami i czeladzią.

⁴² Andrzej Kazimierz Podolec – sługa Aleksandra Hilarego Połubińskiego, pełnił funkcję namiestnika orlańskiego z ramienia wojska litewskiego.

i bezprawia nie ponosili, żeby ani gwałtem, ani potajemnie nic im nie brano i którzy by ważyli się dragoni takiej swej woli, aby jej bez folgi karał. I tego też przestrzegać powinien, aby sąsiedzkim wsiom królewskim i szlacheckim żadnej przykrości i szkody nie czynili.

A iż żołnierz bez sustentacyjej⁴³ być nie może, tedy Ks.J.M. taką im naznaczą jaką tu mieli, której rejestr daje się z pieczęcią Ks.J.M. Zarazem tedy P. Pisarz Grodzki Brański z PP. Urzędnikami wezwawszy do siebie magistratu z Zabłudowa i Orli, a wójtów ze wsiów ordynują, żeby taką sustentacyję co miesiąc na kapitana, oficerów i na dragony wydawano. Wszakże iż o pieniądze^a w tamtym kraju trudniej niż o żywność, tedy to skorygować, aby *ad proportionem* pieniędzy^b, żywność dawano, albo część pieniądzm^c, część żywnością te ordynaryja [k. 19] raz w miesiąc oddawano. Przy której nie więcej P. Kapitan ma się, ani na dragony wyciągać nie ma, nawet żadnej posługi, ani podwoły potrzebować i brać nie powinien. A jeśliby wsi które zwały wydanie tej żywności, tedy dla wyciągania jej nie ma posyłać bez wiadomości starostów, ale im oznajmić, a oni kogo ze dworu dragonom zesłanym przydadzą dla prętszej tej żywności albo ordynaryjej żołnierskiej eksakcyjej.

Mieć i na to oku będą, jeźliż tak wiele będzie *unter* oficerów⁴⁴ i dragonów, ile ich na rejestrze położono i podług jego sustentacyję wydawać kazać.

Rozkazał Ks.J.M., aby P. Pisarz Grodzki Brański z P. Świniarskim⁴⁵ dla pomocy wyprawienia tych gości z dóbr Ks.J.M. zjechał do Zabłudowa i Orli. Lecz jeźli i insi służy Ks.J.M. blisko mieszkający zasięgniemi do tego być mogą, tedy ich zażyć.

Ks.J.M. oznajmić jako na[j]prędzej *de successu* zajazdu tego i po tym często piływać, dając znać o wszystkim, co się tam dziać będzie, a listy odsyłać tylko do Jansborka, skąd odsyłane będą. Mianowicie dać znać *de statu* włości i poddanym co grunty wzięli dworskie, wskazać, aby ich zasiewali jako na[j]lepiej, a^e nie tylko dworskie, ale i swoje własne. Czego z pilnością dogładać. Wywiedzieć się, wiele jest koni i wołów na włości i przysłać ich rejestr Ks.J.M.

Ordynaria miesięczna na kompanią kapitana Floka

Kapitanowi tal. 30	<i>A servit[is]</i> tal. 4
Porucznikowi tal. 13 ½	[<i>A servitis</i>] tal. 2
Chorążemu tal. 11 [gr] 22 ½	[<i>A servitis</i>] tal. 1 ½
Wachmistrzowi tal. 8	
Podchorążemu tal. 2 [gr] 37 ½	

^a Słowo zapisane skrótem: pndze`.

^b Słowo zapisane skrótem: pndzy`.

^c Słowo zapisane skrótem: pndzmi`.

^d *Woryginale*: oficerow.

^e *W tym miejscu: ale. Litera „a” nadpisana nad skreśleniem.*

⁴³ *W znaczeniu: wyżywienie, utrzymanie, zapłata.*

⁴⁴ *Wyraz pochodzący od niemieckiego słowa: unteroffizier. Jeden ze stopni podoficerskich.*

⁴⁵ Stanisław Świniarski (zm. po 1668) – sługa Bogusława Radziwiłła, urzędnik zabłudowski od 1660 r. *B. Radziwiłł, op. cit., s. 350.*

Furierowi⁴⁶ tal. 2 [gr] 37 ½
 Kapralowi^a Armensowi tal. 2 [gr] 37 ½
 Musterschreiberowi^{b47} tal. 2 [gr] 37 ½
 Kapralom 3 po tal. 2 gr 22 ½ – tal. 6 [gr] 67 ½
 Doboszom 3 po tal. 2 – tal. 6
 Cyrulikowi tal. 4 ½

Płacy czyni na miesiąc na oficery tal. 89 zł 2

Za *servit[is]* zaś tal. 7 zł 1 [gr] 15

Summa *facit* tal. 97 zł 0 gr 15

Przy tym ma być dragonów 50 komenderowanych^c, przy których będzie wachmistrz, podchorąży, kapral i dobosz.

[k. 19v] Wachmistrzowi tal. 8

Podchorążemu tal 2 [gr] 37 ½

Kapralowi 1 tal. 2 [gr] 22 ½

Doboszowi 1 tal. 2

Suma *facit* tal. 14 zł 2

Wyjdzie na miesiąc na oficerów tal. 111 zł 2 gr 15

A na dragonów ^d150^d, kładąc na jednego^e po tal. 2, wyjdzie tal. 300

Wyjdzie tedy na miesiąc na oficery i dragony tal. 411 zł 2 gr 15

A złotych uczyni 1235 gr 15

[*Paszport dla kapitana Michała Floka i jego regimentu*]

Bogusław Radziwiłł Książę *etc.*

Wszem, wobec i każdemu z osobna, komu by o tym wiedzieć należało, oznajmuję, iż szlachetny Michał Flok, kapitan regimentu mego dragońskiego, idzie z rozkazanania mego z dragonią moją na Podlasze i tam ma zostawać w majątnościach moich, aż do przyjazdu i dalszego ordynansu mego. Przez to, aby tam idąc, wolne miał prze[j]ście bez zatrudnienia i hamowania wszelkiego, i na miejscu zostawając, aby ^fza^f mego oficera^g i ludzie przy nim będący za moich własnych poczytani byli, daję mu ten paszport z podpisem ręki i pod pieczęcią moją.

Data w Berlinie 20 augusti [20 VIII] 1660

^a Słowo zapisane skrótem: cap.

^b W oryginalne: Monsterbrejberowi.

^c W oryginalne: commendyrowanych.

^{d-d} Tekst podkreślony.

^e Słowo zapisane skrótem: jedne^e.

^{f-f} Słowo „za” napisane nad tekstem pomiędzy „aby” a „mego”.

^g W oryginalne: officiera.

⁴⁶ *Furier* – podoficer zajmujący się zakwaterowaniem i żywieniem jednostki wojskowej.

⁴⁷ *Musterschreiber* – pisarz w kompanii wojska.

BIBLIOGRAFIA

Źródła rękopiśmienne

Archiwum Główne Akt Dawnych

Archiwum Warszawskie Radziwiłłów

dz. II, sygn. 1302, 1309, 1311, 1337

dz. IV, teka 4, koperta 51; teka 16, koperta 183

dz. IVa kopie, sygn. 745–746, 748

dz. V, sygn. 5226, 6865, 8916, 9646, 10816, 12196, 13276

Biblioteka Narodowa

Kopiarusz korespondencji Bogusława Radziwiłła oraz innych materiałów historycznych i publicystyczno-literackich z lat 1657–1672, Rps III 3092

Narodowe Historyczne Archiwum Białorusi w Mińsku

f. 694: op. 1, sygn. 295

Źródła drukowane

Die Staatsverträge des Herzogtums Preussen, wyd. S.H. Dolezel, Köln 1971.

Metryka litewska. Księga wpisów nr 131, wyd. A. Rachuba, Warszawa 2001.

Poczobut Odlanicki J.W., *Pamiętnik (1640–1684)*, wyd. I.J. Kraszewski, L. Potocki, Warszawa 1877.

Poczobut Odlanicki J.W., *Pamiętnik (1640–1684)*, wyd. A. Rachuba, Warszawa 1987.

Radziwiłł B., *Autobiografia*, wyd. T. Wasilewski, Warszawa 1979.

Testamenty ewangelików reformowanych w Wielkim Księstwie Litewskim w XVI–XVIII w., wyd. U. Augustyniak, Warszawa 2014.

Volumina Constitutionum, t. IV, vol. 1, oprac. K. Fokt, S. Grodziski, M. Kwiecień, Warszawa 2015.

Volumina Legum, t. V, oprac. J. Ohryzko, Petersburg 1860.

Literatura przedmiotu i katalogi

Augusiewicz S., *Garnizon Birż w latach 1659–1687 i jego komendant Karol Karlick von Nezetitz* [w:] *Ustrój – polityka – kultura. Studia ofiarowane Profesor Stefanii Ochmann-Staniszwskiej*, red. R. Kołodziej, J. Maroń, Wrocław 2011, s. 261–295.

Augusiewicz S., *Przebudowa wojska pruskiego w latach 1655–1660. Źródła wczesnonowoczesnej armii*, Oświęcim 2014.

Boniecki A., *Herbarz Polski*, t. V, Warszawa 1902.

Halecki O., *Chalecki Władysław Jerzy* [w:] *Polski Słownik Biograficzny*, t. III, red. W. Konopeczyński, Kraków 1937, s. 252–253.

- Katalog rękopisów Biblioteki Narodowej, seria II, t. II: Rękopisy z Biblioteki Załuskich i innych zbiorów polskich zwrócone z Leningradu w latach 1923–1934: sygnatury 3006–3300*, oprac. B.S. Kupść, K. Muszyńska, Warszawa 1980.
- Konarski S., *Platerowie* [w:] *Materiały do biografii, genealogii i heraldyki polskiej. Źródła i opracowania*, t. IV, Buenos Aires–Paryż 1967.
- Kossarzecki K., *Kampania roku 1660 na Litwie*, Zabrze 2005.
- Lepszy K., *Instrukcja wydawnicza dla źródeł historycznych od XVI do połowy XIX w.*, Warszawa 1957.
- Miłuński M., *Zarząd dóbr Bogusława Radziwiłła w latach 1636–1669* [w:] *Administracja i życie codzienne w dobrach Radziwiłłów XVI–XVIII w.*, red. U. Augustyniak, *Fasciculi Historici. Seria Nowa*, t. IX, Warszawa 2009, s. 195–284.
- Nagielski M., *Pohubiński Aleksander Hilary* [w:] *Polski Słownik Biograficzny*, t. XXVII, red. E. Rostworowski, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk–Łódź 1982–1983, s. 358–363.
- Ostrowski J., *Księga herbowa rodów polskich*, Warszawa 1898.
- Polska encyklopedia szlachecka*, t. V, oprac. M. Dmowski, S.J. Strykoń-Kasprzycki, Warszawa 1936.
- Rachuba A., *Konfederacja Kmicicowska i Związek Braterski wojska litewskiego w latach 1660–1663*, Warszawa 1989.
- Rachuba A., *Konfederacje wojska litewskiego w latach 1655–1663*, Zabrze 2010.
- Rachuba A., *Oficerowie armii litewskiej z armii szwedzkiej i oficerowie armii szwedzkiej w armii litewskiej w latach 1655–1660* [w:] *Wojny północne w XVI–XVIII w. W czterechsetlecie bitwy pod Kircholmem*, red. B. Dybaś, Toruń 2007, s. 151–163.
- Rachuba A., *Sprawa dóbr Radziwiłłów birżańskich w latach 1655–1662*, „Miscellanea Historico-Archivistica” 1997, t. VII, s. 51–70.
- Sierba M., *Radziwiłłowskie dobra Orla (1585–1695)*, Białystok 2017.
- Uruski S., *Rodzina. Herbarz szlachty polskiej*, t. IV, Warszawa 1907.
- Wasilewski T., *Kmicic Samuel* [w:] *Polski Słownik Biograficzny*, t. XIII, red. E. Rostworowski, Wrocław–Warszawa–Kraków 1967–1968, s. 81–83.
- Wasilewski T., *Mierzeński Jan* [w:] *Polski Słownik Biograficzny*, t. XXI, red. E. Rostworowski, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk 1976, s. 18–20.
- Wasilewski T., *Walka o spadek po księżnej Marii Wołoszce, wdowie po Januszu Radziwiłle w latach 1660–1690*, „Miscellanea Historico-Archivistica” 1989, t. III, s. 292–308.
- Żojdź K., *Jan Mierzeński. Klient i rezydent Bogusława Radziwiłła w latach 1656–1665*, Oświęcim 2012.